

Anna Warda

POSTAĆ LITERACKA W BELETRYSTYCE ROSYJSKIEJ
KOŃCA XVII - POCZ. XVIII W.

Jednym ze stałych elementów utworu literackiego jest "postać literacka". Na pojęcie to składają się zarówno cechy wyglądu i charakteru postaci, jak i jej zachowania, działania, gesty, myśli, wypowiedzi. Pozycja postaci literackiej w hierarchii innych stałych składników dzieła literackiego kształtowała się zmiennie na przestrzeni wieków. Niemniej jednak jej rola w świecie przedstawionym utworu literackiego była nie bez znaczenia, bez względu na to, czy postać była w danym czasie preferowana, czy też ulegała redukcji, relatywizacji, dezintegracji¹ na rzecz innych stałych elementów utworu.

Okres staroruski w literaturze rosyjskiej stworzył pewne modele postaci literackiej i wypracował właściwe sobie metody jej kreowania. Zagadnieniem tym zajął się m. in. Dymitr Lichaczow, A. Nikolskaja, Oleg Tworogow, Tatiana Wołkowa, Gottfried Sturm, Ewa Fojtikowa². Rekapituluując ich rozważania możemy stwierdzić,

¹ H. M a r k i e w i c z, Wymiary dzieła literackiego, Kraków-Wrocław 1984, s. 145-154.

² Por. np. D. L i c h a c z o w, Czełowiek w literaturze Driewniej Rusi, Moskwa 1970; A. N i k o l s k a j a, K w o p r o s u o s ł o w i e s n o m p o r t r i e t i e w d r i e w n i e r u s s k o j l i t i e r a t u r i e, [w:] Sbornik statiej k 40-letiu diejatielnosti A. S. Orłowa, Leningrad 1934; O. T w o r o g o w, I z i s t o r i i s ł o w i e s n o g o p o r t r i e t a w r u s s k o j l i t i e r a t u r i e X V I w., [w:] Kulturnoje nasledije Driewniej Rusi: Istoki. Stanowlenije. Tradicji, Moskwa 1976; T. W o ł k o w a, S ł o w i e s n y j p o r t r i e t w "Kazanskoj istorii", [w:] Issledowanija po driewniej i nowoj litieraturie, Leningrad 1987; G. S t u r m, Zum Vergleich bei der Menschendarstellung in der altrussischen Literatur, "Zeitschrift für Slavistik" 1973, nr 2, s. 244-250; E. F o j t i k o w a, Russkaja bytowaja powiest' nakanunie nowogo wriemieni, Praha 1977.

że dla staroruskich anonimowych autorów postać była jedynie elementem akcji. Rezultatem tego był fakt, że charakterystyki postaci, zarówno zewnętrzne, jak i wewnętrzne, były zdawkowe, lakoniczne i ograniczały się zazwyczaj do bardzo ogólnych epitetów bądź porównań z postaciami z historii, Biblii czy też literatury. Tak samo rzecz się miała z postaciami w przekładowych kronikach i opowieściach historycznych.

Druga połowa XVII - początek XVIII w., nazywana też epoką przejściową od literatury staroruskiej ku literaturze nowożytnej, przynosi wiele istotnych zmian w dziedzinie tego, co stanowiło przedmiot literatury, jak i w zakresie stylu, a więc sposobu mówienia o świecie. Reformy Piotra I, będące swego rodzaju rewolucją w dotychczasowej obyczajowości, kulturze, życiu społecznym, wyraźnie zaznaczyły się i w literaturze i stworzyły nowy typ bohatera, który nie mieścił się w istniejącej do tej pory konwencji literackiej.

O niektórych zagadnieniach dotyczących beletrystyki tego okresu już pisano (por. G. Moisiejewa³, E. Fojtikowa⁴), ale warto jednak rozszerzyć krąg badanych utworów i dokonać oglądu większej, a więc bardziej reprezentatywnej ich grupy, aby wyjaśnić nie zbada-
dane dotąd całościowo i syntetycznie zagadnienie portretu literackiego w beletrystyce epoki Piotra I.

Materiał naszych badań stanowi grupa rosyjskich oryginalnych tekstów beletrystycznych, pochodzących z końca XVII - pierwszego trzydziestolecia XVIII w., mających charakter opowieści miłosno-awanturnicznych lub awanturnicznych i nazywanych przez ich autorów opowieściami lub historiami. Są to:

1. "Gistorija o rossijskom dworianinie Frole Skobiejewie zieło ko udiwleniju dostojna i polezna k słuszaniju, 1680 godu na swiet proizwiediena"⁵ (dalej - "Historia o Frole Skobiejewie");

2. "Istorija o niekojem szlachetskom synie, kako czriez wysokuju i sławnuju nauku zasłużył siebie wielikuju sławu i czest' i

³ G. N. M o i s i e j e w a, Russkije powiesti pierwoj trieti XVIII w., Moskwa-Leningrad 1965.

⁴ F o j t i k o w a, op. cit.

⁵ Izbornik (Sbornik proizwiedienij litieratury Driewniej Rusi), Moskwa 1962, s. 686-696.

kowalerskij czyn i jako za dobryja swoi postupki pożałowan korolewiczem w Anglii"⁶ (dalej - "Historia o synu szlacheckim");

3. "Istorija o chrabrom rossijskom kawalerie Aleksandrie i o jego lubitielnicach Tirie i Jeleonorie"⁷ (dalej - "Historia o kawalerze rosyjskim Aleksandrze");

4. "Istorija o sławnom saksonskom korole Jefroditie i o priekrasnoj princessie Roksanie"⁸ (dalej - "Historia o saksońskim królu Jefrodycie i księżniczce Roksanie");

5. "Istorija o portugalskoj korolewnie Annie i o giszpanskom korolewicze Aleksandrie"⁹ (dalej - "Historia o portugalskiej królownie Annie");

6. "Gistorija o rossijskom matrosie Wasilii Koriotskom i o priekrasnoj korolewnie Iraklii Fłorenskoj ziemi"¹⁰ (dalej - "Historia o marynarzu rosyjskim Wasylu Koriotskim");

7. "Gistorija o giszpanskom korolewicze prince Dikoronii i o francuskoj princessie Jelizawietie"¹¹ (dalej - "Historia o hiszpańskim królewiczu Dekaroniuszu");

8. "Istorija o giszpanskom ministrie Wiłgielmie i o dietiech jego"¹² (dalej - "Historia o hiszpańskim ministrze Wilhelmie");

9. "Powiest' o giszpanskom dworiantynie Karle i o siostrze jego Sofii"¹³ (dalej - "Opowieść o hiszpańskim szlachcicu Karolu");

⁶ G. N. Moisiejewa, Russkije powiesti pierwoj trieti XVIII w., Moskwa-Leningrad 1965, s. 295-313.

⁷ Tamże, s. 211-294.

⁸ M. W. Nikołajewa, Ustnyje skazanija o pokinutom synie i rukopisnaja powiest' pierwoj poł. XVIII w., "ТОДРП", t. XIV, Moskwa-Leningrad 1957, s. 474-480.

⁹ Ł. A. Dmitrijew, J. M. Łotman, Nowonajdiennaja powiest' XVIII w., Istorija o portugalskoj korolewnie Annie i o giszpanskom korolewicze Aleksandrie, "ТОДРП", t. XVI, Moskwa-Leningrad 1960, s. 498-505.

¹⁰ G. N. Moisiejewa, Russkije powiesti pierwoj trieti XVIII w., Moskwa-Leningrad 1965, s. 191-210.

¹¹ M. W. Nikołajewa, Gistorija o giszpanskom korolewicze Dekoronii (pierwaja poł. XVIII w.), "ТОДРП", t. XXI, Moskwa-Leningrad 1965, s. 281-297.

¹² Rękopis ze zbiorów Instytutu Literatury Rosyjskiej AN (Dom Puszkina) w Leningradzie, sygn. IRLI, Wołogodskoje sobr., Nr 39, k. 1-29.

¹³ P. N. Bierkow, W. I. Małyszew, Nowonajdiennyje bieletristiczeskije proizwiedienija pierwoj poł. XVII w., [w:] Trudy Otdieła..., t. IX, Moskwa-Leningrad 1965, s. 416-426.

10. "Istorija o giszpanskom korolewicze Jewgrafie i o portugal-skom korolewicze Aleksandrie"¹⁴ (dalej - "Historia o Jewgrafie i Aleksandrze");

Opowieści te posłużą nam do rekonstrukcji wzorca postaci literackiej tego okresu. Swą uwagę skupimy głównie na bohaterach pierwszoplanowych: (zarówno na postaciach kobiet, jak i mężczyzn), gdyż charakterystyka tych postaci jest o wiele bogatsza od postaci ubocznych. Spróbujemy też wykazać, w jakim stopniu autorzy tych opowieści wybierają podobne rozwiązania w zakresie portretowania swych postaci.

Po raz pierwszy postaci główne ujawniają się czytelnikowi już w tytułach zawierających z reguły imię własne lub pospolite w funkcji imienia własnego. Narratorzy nadają swym bohaterom imiona rozmaitego pochodzenia (greckiego, hiszpańskiego, hebrajskiego, rosyjskiego). Część imion obcego pochodzenia była głęboko zakorzeniona na gruncie rosyjskim (np. Aleksander czy Anna), inne zaś brzmiały obco, a nawet egzotycznie (Tira, Maksion, Irakla). Warto przy tym zauważyć związki między etymologią imion i charakterem postaci, które je noszą¹⁵ (np. Aleksander w "Historii o kawalerze rosyjskim Aleksandrze odznacza się odwagą, dzielnością, siłą, co odpowiada etymologii jego imienia; Sofia w "Opowieści o hiszpańskim szlachcicu Karolu" wyróżnia się - jak można się spodziewać - rozwagą, lotnością umysłu; imię mogło też charakteryzować sytuację życiową bohatera, np. Dikoronij - pozbawiony korony).

Przy imionach znajdowały się często epitety wartościujące (np. piękny, mądry, mężny, dzielny) bądź określające narodowość postaci (np. rosyjski kawaler, szlachcic, hiszpański królewicz). Z tytułów czytelnik uzyskiwał także informację o przynależności społecznej bohatera, który mógł być szlachcicem, księciem, królem, kupcem czy marynarzem. Nierzadko tytuły mieściły w sobie deskryp-

¹⁴ J. K. B i e g u n o w, Nieizwiestnaja rukopisnaja powiest' pierwoj poł. XVIII w. ob Jewgrafie i Aleksandrie, [w:] Russkaja litieratura XVIII-nacz. XX w. w obszczestwienno-kulturnom kontiektie, (XVIII w., sb. 14), Leningrad 1983, s. 209-231.

¹⁵ Por. np. W. P. B u d a r a g i n, O proischożdienii "Powiesti o Wasilii Złatowłasom, korolewicze Czeszskoj ziemi", "TODRL", Moskwa-Leningrad 1970, s. 273-275.

cyjną charakterystykę postaci, będącą zarazem rekapitulacją treści opowieści (np. "Istorija o niekojem szlachetskom synie, kako czriez wysokuju i sławnuju nauku zasłużył siebie wielikuju sławu i czest' i kowalerskij czyn i kako za dobryja swoi postúpki pożałowan korolewiczem w Anglii").

Wprowadzenie bohaterów do właściwych ciągów narracji odbywa się w początkowych partiach tekstu - w pierwszym lub pierwszych zdaniach incipitu. Narratorzy zwięźle kreślą pewną zastaną sytuację i na jej tle obraz bohatera. Por. np.

Byst' w driewnije wriemiena i leta w Portugalii korol imieniem Grigori. Imieł u siebia trietju żenu korolewnu Annu, docz' burganskogo kniazia, wielmi priekrasnu i mładu, jakoby 20 let. I żywiasze s korolewnoju swojeju nie w priamoj lubwi, radi tego, czto korol byst w dowołnoj starosti, uże let 80 ("Historia o portugalskiej królowie Annie", s. 498).

Wsiemoguszcziej bog darował jemu syna lepoobrazna licem zieło i umom ostrasuszcze, kotoroj ostrotie jawo rawnoje i imia dadiesia - Aleksandr ("Historia o Aleksandrze, kawalerze rosyjskim", s. 25).

Charakterystyki zewnętrzne postaci głównych są lakoniczne, mało zróżnicowane i dość ubogie. Bohaterowie są więc nadzwyczaj piękni, osobliwej urody, mają wspaniałą figurę i piękną twarz. Nie wiadomo jednak dokładnie, na czym to piękno zewnętrzne polegało, czy na smukłości i gibkości postaci, czy na proporcji w budowie ciała, czy na barwie oczu, włosów itp. W tego typu opisach przeważają epitety (np. zieło lepoobraznyj, oczień krasiwij, zieło priekrasnaja, izriadnaja krasota), brak jest natomiast porównań, celnych określeń, barw, przez co charakterystyki są mało plastyczne, uproszczone i wywołują tylko ogólne wrażenie na czytelniku, przeważnie pozytywne. Zdarza się jednak, że brak dokładnej charakterystyki postaci motywowany jest stwierdzeniem, że tak wspaniałej urody nie da się przekazać słowami. Ilustruje to np. fragment z "Historii o marynarzu rosyjskim, Wasylu Koriotskim":

[...] i widie diewicu zieło priekrasnu w złatom odiejaniu korolewskom odietu, jako toj krasoty wo wsiem swiecie skazat' niewozmožno (s. 15).

Uroda bohaterów ma często niebagatelny wpływ na otoczenie. Tak więc może ona na przykład wywołać miłość od pierwszego wejrze-

nia powodującą, że bohaterowie popadają w smutek, melancholię, a nawet chorobę:

Za niewoźmożnoscju soderżaniem sierdca mojego simi malejszymi storonami wam sierdieczno lubow' moju objawlaju, kotoraja mienia s jedinogo wzoru na krasotu waszu wpostiel u położyła [...] ("Historia o Aleksandrze, kawalerze rosyjskim", s. 28).

"Jawiwszis' odnaždy w dom kupca Maksiona za pokupkami dla swad by Roksana, poczustwowaw na siebie jego wlublonnyj wzglad, sama goriaczo wlubiłas' w niego ("Historia o Jefrodycie i Aleksandrze", s. 482).

Innym zabiegiem autorskim, służącym uwypukleniu urody postaci, jest opis ich stroju, który według relacji narratorów miał dodawać bohaterom jeszcze większego uroku. Zazwyczaj są to drogie, niezwykle efektowne, błyszczące szaty koloru srebra lub złota. Warto przy tym zauważyć, że narratorzy nie przywiązują wagi do dokładnego opisu stroju, lecz poprzez wskazanie na materiał, z którego uszyta jest suknia bohatera, zmuszają czytelnika do konkretyzacji, dookreślenia szczegółów zgodnie z własnym doświadczeniem życiowym, wyobraźnią.

Zawsze wtedy natomiast, gdy bohatera spotyka jakieś nieszczęście nakłada on na siebie czarne szaty, które odzwierciedlają stan jego duszy.

Warto zauważyć, że w badanych opowieściach postaci drugoplanowe nie zostały pod względem zewnętrznym w ogóle scharakteryzowane. Ich charakterystyka wewnętrzna naszkicowana jest też ogólnikowo i można przypuszczać, że autorom na niej nie zależało. Postacie te bowiem pełnią jedynie rolę służebną względem postaci głównych. Ich działania (a pełnią one funkcję pomocników i antagonistów głównych bohaterów) ułatwiają i przyspieszają bądź też utrudniają realizację planów podjętych przez bohaterów głównych. Słusznie więc zauważa W. Baumann, że postaci drugoplanowe pełnią w utworach rolę mediacyjną i że ich funkcja jest nie bez znaczenia dla ogólnego przebiegu wydarzeń¹⁶. Są to najczęściej słudzy, paziowie, niańki, posłowie, senatorowie, ministrowie, a także rybacy, rozbójnicy, malarze, lekarze.

¹⁶ W. Baumann, Der frühe Roman. Untersuchungen deutscher und slawischer Texte, Frankfurt a. M., Bonn, Las Vegas 1977, s. 100.

Narratorzy niemal zawsze podkreślają istnienie współzależności między pięknem ducha i ciała. Zgodnie z tym dobro, mądrość i uroda chodzą zwykle w parze. Por. np.:

Ataman że, widiew jego mołodca udałogo i ostra umom i zraczna, licom priekrasna i osankuju dobra zieło [...] ("Historia o marynarzu rosyjskim, Wasylu Koriotskim", s. 13).

Odstępstwa od tej reguły były wyjątkowo rzadkie, a przykładem może być postać Tiry z "Historii o kawalerze rosyjskim Aleksandrze":

Złaja krasota Giedwig-Dorotiei to ucziniła, stołp wiernosti wo mnie raz-wratiła (s. 233).

Oprócz dość ubogiej charakterystyki opisowej, dotyczącej zewnętrznego wyglądu bohaterów, na ich pełniejszy portret składają się opisy zachowań, reakcji, sposobu postępowania w różnych okolicznościach. Zazwyczaj są to opisy odautorskie, dające czytelnikowi pełniejszy wizerunek postaci. Dotyczą one przede wszystkim temperamentu, uczuć i przeżyć bohaterów. Można zauważyć, że opisy tych właśnie rysów wewnętrznych są bogatsze i bardziej rozwinięte od charakterystyki zewnętrznej bohaterów. Tak więc każdy z bohaterów pierwszoplanowych kocha i jego uczucie odtworzone jest z dużym prawdopodobieństwem i znajomością psychiki ludzkiej.

Zakochana w sobie para bohaterów często cierpi z powodu rozłąki, śmierci jednego z partnerów, podstępnych knoń wrogów, lęka się wzajemnie o siebie i o swoją wierność. Lęk ten znajduje wyraz w ich zachowaniu i wyglądzie zewnętrznym. Bohaterowie więc gorzko płaczą, wylewają rzeki łez, drą na sobie odzież, targają włosy na głowie, nakładają czarne stroje, schną z powodu wielkiej rozpaczy, ich twarze bledną i gaśnie ich piękno. Por. np. następujący fragment z "Historii o kawalerze rosyjskim Aleksandrze":

I kak priszed Jeleonora w spalniu swoju, rieki sloz ispustiła, i odieźdu na siebie poczła drati, i włosy głowy swojeja tierzati. I izmieniłas' krasota lica jeja (s. 229).

Bohaterowie ślubują sobie często miłość, wierność, wręczają pierścienie, portrety, ale nie zawsze jednak dotrzymują danego

słowa. Najczęstszą przyczyną niedochowania wierności jest rozłąka i poznanie w tym czasie ciekawszego partnera lub też nakłonienie przez rodzinę do poślubienia innego człowieka. Bohaterowie często ulegali tym namowom, pokusom, lecz zdarzało się, że później żałowali zbyt pochopnie powziętej decyzji.

W opisie zachowania bohaterów zauważamy spontaniczność i żywe, naturalne reakcje w różnych sytuacjach, okolicznościach. Ilustrują to następujące przykłady:

I kak Jeleonora Aleksandra uzrieła, brosiłas' k niemu s wielikoju lubowju i cełowała Aleksandra ("Historia o kawalerza rosyjskim Aleksandrze", s. 225).

Tira że, widia pried soboju lubieznogo swojego druga Aleksandra, ot radości proslezilas' [...] riezwo k niemu pribliżyłas', i w słozach niczto uže rieszczii moguszczii, tokmo lubiezno obnimała i cełowała" ("Historia o kawalerze rosyjskim Aleksandrze", s. 268).

Mużyk, tego domu choziaiin udaril mienia po szczekie tak bolno, czto ty-siaczu kalerow, ogniennych łuczej zrieti mog ("Historia o kawalerze rosyjskim Aleksandrze", s. 272).

Przy charakterystyce postaci narratorzy uwzględniają jeszcze inną cechę, mianowicie troskę o los innych. Tak więc czytelnik dowiadyuje się, że bohaterowie darzą uczuciem swych rodziców, opiekują się troskliwie i czule swymi wybrankami, dbają o swe rodzeństwo. Bohaterowie, zwłaszcza ci pozytywni, są przy tym ludźmi dobrze wychowanymi (oprócz Froła Skobiejew), kulturalnymi, pełnymi życzliwości. Znajduje to wyraz m. in. w gładkości opejścia, szacunku przy zwracaniu się do kobiet lub znaczących osobistości. Ilustrują to następujące przykłady:

Korol wstrietil jeja pocztitielno, kak nadležyt damskuju piersonu ("Opowieść o hiszpańskim szlachcicu Karolu", s. 423).

A giszpanka [...] kogda uwidieła onago, pokłoniłas' i on naprotiw, takozdie czestnoj komplement otdał, a drug druga i nie znajut ("Opowieść o hiszpańskim szlachcicu Karolu", s. 424).

Pozytywni bohaterowie potrafią także przebaczać swym krzywdziicielom, a bywa tak, że wstawiają się za nimi u innych, jak np.

Jelizawieta i Dekoroniusz w "Historii o hiszpańskim królewiczu Dekaroniuszu":

Was, roditelia, prosit' prinużdajet, czto możetie wielikoduszno i miłostiwno nie ostawit' pogriaszyszczich bratjew princa Dikoronija pomiłowat'. I w tie prostitielnyje słowa princassy i princ wszeł w to zoło, także korola so slozami prosił. No korol, chotia mnogo na nich imieł gniew odnakoż prozby ich nie unicztożył, prikazał ich is tiemnicy swobodit' i szpagi im otdat' (s. 296).

W charakteryzowaniu bohaterów narratorzy nie pomijają ich stosunku do Boga. Wyraża się on przede wszystkim w modlitwach prośby wypowiedzianych w trudnych chwilach, groźnych sytuacjach czy też w modlitwach dziękczynnych, wznoszonych przez bohaterów do Boga w dowód wdzięczności za doznane łaski. Por. np. fragment z "Historii o marynarzu rosyjskim Wasylu Koriotskim":

I kak on Wasilij, ot wielikogo užasa, leża na ostrowie, ocznułsia i wzydie na ostrow i wielikiye blagodarieniye wozdaw bogu, czto jego bog wynies na suchoje miasto żywego: Sława tiabie gospodi boże, niebiesnyj cariu i czełowiekolubcze, jako nie ostawi mia griesznogo za griechi moja pogubiti (s. 12).

Niemalą rolę w charakteryzowaniu postaci odgrywa muzyka i śpiew. Bohaterowie dość często potrafią grać na harfie, klawikordzie, flecie, pięknie śpiewają pieśni miłosne, arie. Przy czym warto podkreślić, że muzyka i śpiew pełnią nie tyle rolę ornamentacyjną, ile służą one wyrażeniu uczuć bohatera. Temu samemu celowi służy włączenie do tekstów listów miłosnych, pisanych przez bohaterów.

Omawiając w dalszym ciągu sztukę portretowania postaci w beletrystyce epoki Piotra I, należy zwrócić uwagę na rolę nauki w życiu bohaterów. Dość często jeżdżą oni do Europy Zachodniej w celu pobierania nauki i są oceniani przez inne postacie za wiedzę i osiągnięcia na tym polu. Podkreślano przy tym sprawność ich umysłu, określanego za pomocą takich epitetów, jak np. wielikij, ostryj, priewielikij, krieplikij.

Postać kobiety w opowieściach miłosno-awanturnicznych z epoki Piotra I niewiele różni się od jej obrazu w piśmiennictwie staroruskim. Kobieta jest więc mądrą, sprytną, niezależną istotą,

sama decyduje o wyborze męża i o swym życiu. Przy czym zauważalna jest w naszych opowieściach jeszcze dalej posunięta emancypacja kobiety, która na równi z mężczyzną bierze udział w posiedzeniu senatu, gra z nim w karty¹⁷. Nie wspomina się natomiast w ogóle o zajęciach domowych kobiet. Istotne jednak jest to, że narratory jawnie, bez moralizowania, potępienia czy krytyki mówią o intymnym życiu kobiet, które w nielicznych tylko przypadkach chronią swe dziewictwo do ślubu i żyją ze swym ukochanym w konkubina-cie. Por. np. fragment z "Historii o kawalerze rosyjskim Aleksandrze":

I tako Aleksandr so Jeleonoroju tri goda, jakoby w niewoli lubowju był objazan, i dla Jeleonory wsiakije gulanije i wiesielije i nauki wsie priezi-rał, i bolsze diełał wsio woleju jeja, nieżeli swoju, czto jemu nawieło nie-małuju skuku (s. 225).

Rozpatrując sytuację rodzinną bohaterów, widzimy, że najczęściej byli oni półsierotami lub sierotami i miało to decydujący wpływ na ich życie i losy. Ich sytuacja materialna zaś była bardzo dobra bądź bardzo zła, jednak w rezultacie różnych przygód i perypetii mogła ona ulegać diametralnym zmianom.

Postać literacka żyje, funkcjonuje w określonym otoczeniu przedmiotowym, które tworzy pewien rodzaj tła dla postaci i służy zamierzonym, zwykle z góry zaplanowanym intencjom autora. "Nasi" bohaterowie przebywają i działają najczęściej w kupieckich lub szlacheckich domach, królewskich komnatach, w których odbywają się bale, bankiety. Często też miejscami akcji są świetlice i sypialnie w domach dobrze sytuowanych mieszczan. Wybór takich właśnie wnętrz nie był najprawdopodobniej przypadkowy i wynikał, jak możemy się domyślać, z jawnego zainteresowania ówczesnych ludzi sprawami życia doczesnego, przyjemnościami fizycznymi, życiem i jego urokami. Por. np. następujący fragment:

A korolewicz Aleksandr noczju priidie ch korolewie i ona jego priniała s wielikoju lubowju, i leg s korolewoju na krowat; i naczali wiesielitisia" ("Historia o hiszpańskim królewiczu Jewgrafie", s. 214).

¹⁷ Patrz: W. W. S i p o w s k i, Ocziarki iz istorii russkogo romana, t. 1, wyp. 1, Moskwa 1909, s. 200.

Nie zauważamy w badanych tekstach bardziej szczegółowych opisów wnętrza, w których przebywają bohaterowie. Nieliczne przedmioty zaś, na które zwracają uwagę autorzy, nie są jedynie ornamentem, lecz wypełniają określoną rolę w rozwoju akcji. Są to na przykład portrety bohaterów, pierścienie lub instrumenty muzyczne. Natomiast bogactwo, wysoka pozycja społeczna bohatera uwydatniona jest poprzez fakt posiadania przez niego złota, drogocennych kamieni, klejnotów, szkatułek wysadzanych drogocennymi kamieniami itp.

Autorzy wymieniają też zawsze rodzaj broni, której używają jego bohaterowie podczas pojedynków, walk. Najczęściej są to szable, żuki, strzały, szpady.

Nic natomiast nie wiemy o tym, co jedli "nasi" bohaterowie. Wymienione są jedynie niektóre pite przez nich napoje, np. wódka, spirytus, wino (patrz np. "Opowieść o hiszpańskim szlachcicu Karolu", "Historia o hiszpańskim królewiczu Jewgrafie").

Wcześniej wspominaliśmy już o tym, że bohaterowie podróżują za granicę w celu zdobycia wykształcenia. Jednak niczego dokładniejszego na temat tych podróży nie wiemy. Spacerów zaś lub przechadzki odbywają bohaterowie do bliżej nieokreślonych sadów, gajów, lasów.

Badając sposób portretowania postaci w grupie rosyjskich tekstów beletrystycznych z końca XVII pocz. XVIII w. mogliśmy zaobserwować, że ich autorzy mniej uwagi poświęcali charakterystyce zewnętrznej swych bohaterów, znacznie więcej natomiast koncentrowali się na ich wnętrzu. Opis rysów wewnętrznych postaci jest więc w badanych opowieściach znacznie bogatszy i bardziej rozwinięty od charakterystyki zewnętrznej. Prezentacja wewnętrzna bohatera odbywa się bądź przez wyszczególnienie zalet, rzadziej wad danej postaci, lub też poprzez opowiadanie o przygodach bohaterów, sposobie ich zachowania się i ich reakcji w różnych sytuacjach. Niekiedy narrator każe sam bohaterowi zaprezentować swe uczucia stosując takie formy narracji, jak np. list, modlitwę czy też pieśń.

Warto przy tym zauważyć, że postacie w badanych opowieściach są ukazane z pewnym prawdopodobieństwem psychologicznym, co wzbogaca ich portret literacki.

Zgodnie z tym, co stwierdziła już wcześniej E. Małek¹⁸, bohater utworów beletrystycznych końca XVII - pocz. XVIII w. łączy w sobie zarówno cechy bohatera tradycyjnej staroruskiej beletrystyki budującej, rosyjskiego folkloru, jak i zachodnioeuropejskiej facecji. Odznacza się on także cechami charakterystycznymi dla ludzi jego epoki, a mianowicie podróżuje za granicę w celu pobierania nauki i ceni sobie wysoko walory rozumu. Nie wynika z tego jednak, że beletrystyka tego okresu oderwała się już całkowicie od spetryfikowanych konwencji literackich. I tu bowiem słuszną okazuje się teza, że rozwój idei i światopoglądu autora dokonuje się o wiele szybciej niż ewolucja w zakresie portretowania, sposobu prezentacji jego bohatera¹⁹.

Анна Варда

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПЕРСОНАЖ В РУССКОЙ БЕЛЛЕТРИСТИКЕ
КОНЦА XVII - НАЧАЛА XVIII ВЕКА

Настоящая статья посвящена проблематике портрета литературного персонажа в русской оригинальной беллетристике конца XVII - начала XVIII века. Материалом для исследований послужили тексты русских анонимных авторов. В статье говорится, как писатели того времени изображают внешний вид героя и ведущие черты его характера. Как удалось установить, вступительная характеристика героя дается уже в пространных заглавиях рассматриваемых "гисторий" и обычно подтверждается текстом произведения. Внешнему виду персонажей анонимные авторы уделяют весьма скромное место. Внимание авторов сосредоточивается скорее на указании поведения персонажей, их переживаниях. Новшеством в рассматриваемых "гисториях" является несомненно новый взгляд на отношения между женщиной и мужчиной, вызванный реформами Петра I. Несмотря на это можно сказать, что рукописная беллетристика переходного периода весьма традиционна в литературном отношении, что в ней выступают еще многие элементы, характерные для древнерусской литературы и фольклора.

¹⁸ E. Małek, *Staropolska proza narracyjna w procesie literackim Rosji wieku XVII i XVIII*, Łódź 1983, s. 265.

¹⁹ Por.: B. Ł. R i f t i n, *Typologija i wzaimoswiazci sriedniewiekowych litieratur*, [w:] *Typologija i wzaimoswiazci sriedniewiekowych litieratur Wostoka i Zapada*, Moskwa 1974, s. 49.